

Проф. др Горан Латиновић
Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет

Рецензија рукописа академика Јелене Гускове
Спољна политика Русије у годинама југословенске кризе (1985–1995)

Академик Јелена Гускова, инострани члан Српске академије наука и уметности и Академије наука и умјетности Републике Српске, један је од најбољих руских познавалаца историје југословенске државе, о којој је знања стицала током вишедеценијског рада у Институту за научне информације у друштвеним наукама при Руској академији наука, као и у Институту за славистику, гдје је руководила Центром за изучавање савремене балканске кризе. Уз то, држала је специјалистичке курсеве из историје Југославије на више руских универзитета, као и на Дипломатској академији Министарства иностраних послова Руске Федерације. Њена књига о спољној политици Русије у годинама југословенске кризе од 1985. до 1995. представља круну њеног бављења овом темом.

Као што је то и уобичајено, књига Јелене Гускове почиње предговором, у којем је ауторка дала осврт на коришћене изворе и литературу, наводећи да је књига посвећена разматрању питања како се обликовала политика умирућег Савеза Совјетских Социјалистичких Република и нове Русије према Балкану, од краја осамдесетих година 20. вијека до 1995, у вријеме владавине Михаила Горбачова и Бориса Јељцина, и који су чиниоци утицали на њено обликовање. Гускова обавјештава читаоца, на самом почетку, да је спољна политика Русије током посљедње деценије 20. вијека прешла тежак пут од неактивности, преко покушаја дефинисања сопствених националних интереса, до активног учествовања у дешавањима на Балкану, да је често била непромишљена, недоследна и да је умногоме зависила од појединих личности, као и од процеса глобализације, који је почео да се одвија баш у то вријеме.

Књига се састоји из два дијела, неједнаког обима. У првом дијелу, који је знатно краћи и који представља својеврсни увод у главни дио књиге, Гускова се бавила периодом од 1985. до 1991. и обрадила је успоне и падове у југословенско-совјетским односима, периоде захлађења и добре сарадње. У ствари, Гускова тврди да је сложена историја спољне политике Русије током 19. и 20. вијека умногоме повезана с борбом за учвршћивање руског утицаја на Балкану и Блиском истоку, с пружањем подршке ослободилачком покрету словенских народа, с политичком и оружаном борбом за подјелу територија Османске империје и са трагањем за савезницима у одбрани сопствених националних интереса. Балкан је био један од приоритетних праваца руске спољне политике, а Русија никада није напуштала територију Балканског полуострва и није окретала леђа том региону чак ни онда кад су односи са српским руководством били затегнути.

Уводећи читаоца у тему, Гускова је посебну пажњу посветила односима између Совјетског Савеза и Југославије након Другог свјетског рата, који су били нестабилни, па закључује да се Југославија крајем осамдесетих година 20. вијека осјећала незаштићеном, због одсуства стабилне традиционалне подршке Русије. У том погледу, посебно је значајно разумијевање „Горбачовљеве доктрине”, која је замијенила дотадашњу „Брежњевљеву доктрину” и која је значила одустајање од контроле и командовања над социјалистичким земљама. То је постало очигледно приликом Горбачовљеве посјете Југославији 1988, а у Југословенско-совјетској декларацији, која је тада потписана, истакнуто је да ће двије земље градити своје међусобне односе полазећи од безусловног уважавања специфичности путева и форми њиховог социјалистичког развоја и разлика у међународном положају. Гускова наводи да су управо ти принципи били основни мото Југославије у односима са Совјетским Савезом. Међутим, Горбачовљев став о ономе што је видио у Југославији, како примјећује Гускова, био је критички. По његовом мишљењу, совјетско самоуправљање није требало поистовећивати с југословенским, а до тог закључка совјетски лидер дошао је анализирајући негативне посљедице суверенитета република и кризне појаве у свим сферама живота. Изгледа да је Горбачов понио мало позитивних утисака из Југославије, јер је примијетио да би тамо „свако хтио да буде главни”, па је сматрао да треба избјећи југословенско искуство. Догађаји који су услједили потврдили су нека његова запажања. Само двије године касније, Југославију су захватиле велике промјене: јачање опозиције, увођење вишепартијског система, слом Савеза комуниста Југославије, спорови и сукоби међу републикама, као и сукоби унутар република, што је довело до избијања рата 1991. и разбијања југословенске државе. Распао се и Совјетски Савез, а југословенски правац његове спољне политике, уочи његовог нестанка са међународне сцене, није био међу приоритетима Москве, премда се Совјетски Савез залагао за очување Југославије. Међутим, политика Совјетског Савеза изазивала је забринутост Запада, јер су на одлуке Москве могле да утичу старе везе између руског и српског народа, непредвидивост понашања совјетског руководства, као и одсуство јасне концепције његове спољне политике. Стога је Запад, како пише Гускова, покушавао да утиче на ставове званичних кругова Совјетског Савеза, који није могао да води самосталну спољну политику на Балкану, с једне стране због економских проблема и зависности од западних земаља, а с друге стране због унутрашњих политичких прилика у земљи.

Први дио књиге Гускова закључује наводећи да је спољнополитичка позиција Совјетског Савеза према југословенској кризи формирана у тешким условима развоја унутрашње кризе у совјетској држави. На политику Москве према југословенској кризи утицала је економска криза у Совјетском Савезу, економска зависност од Запада, неопходност испуњавања одређених услова зарад добијања кредита и илузорна нада у равноправну међународну сарадњу са земљама Западне Европе и САД.

У другом дијелу књиге, вишеструко обимнијем од првог, Гускова се бави периодом од 1992. до 1995. Њену посебну пажњу привукла је личност Андреја Козирјева, шефа руске дипломатије у том периоду, за којег је утврдила да је одговарао Западној Европи и САД, јер

је био „њихов човјек у Кремљу”, који је испуњавао жеље западних партнера и имао беспоговорну прозападну оријентацију, што је Русији нанијело озбиљну штету. Гускова наводи да је Козирјев у једном свом интервјуу изјавио да је у почетку био убијеђени комуниста, али да га је Запад очарао још 1975, када је почео да доживљава САД као „светионик моралне истине”. Гускова пише да се Козирјевљева филозофија састојала у томе да у свијету постоји некакав пол добра и свеопште среће, а то је Запад на челу са САД, и да је његов задатак био да њему тежи из све снаге и да максимално прецизно извршава све што му Америка и Запад наложе. Козирјев је одиграо важну улогу у увођењу санкција Савезној Републици Југославији маја 1992, за шта је гласала и Русија, рекавши да „Србија разумије само језик силе”. Уз то, он је тврдио да НАТО не представља пријетњу Русији. Разумијевање политичких ставова руског шефа дипломатије нарочито је битно за разумијевање руског односа према Србима и грађанском рату у Југославији. Андреј Козирјев данас живи у САД, оптужује Русију за нуклеарну уцјену и позива Запад на мијешање у њене унутрашње послове.

Треба скренути пажњу и на то да се Русија 1992. налазила у почетној фази дефинисања своје спољне политике и да није учествовала у непосредном рјешавању кризе на Балкану, а да је тек 1993. дошло до прелаза од пасивног посматрања до умјерене активности. Овај прелаз Гускова образлаже тиме што су западне силе допустиле Москви да се прикључи процесу рјешавања кризе у бившој Југославији, јер је у потпуности подржавала њихов план за успостављање мира, па је и главна одлика тог периода била потпуна несамосталност спољне политике Русије и њена зависност од западних сила, првенствено Америке. Бавећи се руским спољнополитичким приоритетима 1994, Гускова наводи да се руско Министарство спољних послова противило било каквом уплитању у његове послове и да је улагало огромне напоре у борби за очување оствареног монопола у руском естаблишменту у рјешавању кризе на Балкану. Међу помоћницима председника Бориса Јељцина међународне послове водио је човјек који, како ауторка наводи, „идеје није генерисао, а што је најважније, у суштини није био помоћник председника већ Андреја Козирјева, чије је налоге у то вријеме прецизно и беспоговорно извршавао”. Из тога произилази да Андреј Козирјев практично није имао озбиљних конкурената у свом послу, а да је његов монопол добијао и екстремне облике, тако да до председника Русије нису стизала писма Слободана Милошевића, Радована Караџића, Ратка Младића... Гускова пише да су та писма остала безнадежно „заглављена” у згради на Смоленском тргу и да је Козирјев спријечио сусрете премијера Русије и Југославије, као и да ништа није предузео поводом посјете Бориса Јељцина Београду.

Академик Јелена Гускова бавила се и улогом Сјеверноатлантског савеза у Југословенском рату, постављајући питање: Како је могло доћи до тога да се међу миротворце умијеша несумњиво војна организација чији циљеви немају никакве везе с успостављањем мира? Дајући одговор на ово питање, ауторка наглашава да је један од стратешких праваца активности Сјеверноатлантског савеза, усвојених у новембру 1991. у Риму, био и контролисање војно-политичких криза. С тим у вези је разрађен концепт

„управљања кризама”, а Гускова пише да је управо криза у Југославији постала не само мјесто за тестирање ове доктрине, већ и покушај обезбјеђивања правне независности НАТО-а. Напросто, НАТО је искористио Организацију уједињених нација као средство за продор у европски систем безбједности и систем мировних снага, како би потврдио своју нову улогу, чиме је своје сасвим конкретне војне циљеве прикрио велом миротворства. При томе, Русија је имала попустљив став и није предузимала ништа да спријечи војне акције НАТО-а против Срба. Изузетак је био привремени успјех руске дипломатије у фебруару 1994, да би већ у новембру исте године дала подршку акцијама НАТО-а. „Тако су Срби”, пише Јелена Гускова, „мало-помало губили повјерење у Русију.” Она је оцијенила да је 1994. била тешка година за руску дипломатију, усљед одсуства стратегије у руској спољној политици, која је била подређена циљевима спољне политике других земаља.

Гускова пише да се 1995. обрuch око Срба све више стезао, тако да је до љета исте године НАТО заузео прилично чврсте позиције на читавој територији бивше Југославије, учврстио свој међународни положај у резолуцијама Уједињених нација и максимално проширио свој мандат, а самим тим и своје могућности и у више наврата гађао циљеве, припремио јавно мњење и задобио подршку многих држава. Формирање Снага за брзо реаговање значило је, у ствари, замјену снага Уједињених нација војним трупама НАТО-а и прелазак на дејства НАТО-а без мандата Уједињених нација. При свему томе, Министарство спољних послова Русије није изразило никакву забринутост, а руски предсједник је врло неодлучно осудио прелазак на насилно рјешавање балканских проблема и изразио жаљење што Русија није чак ни обавијештена о предстојећим нападима. Русија је практично дала зелено свјетло акцијама НАТО-а у августу и септембру 1995, осудивши „гранатирање стамбених дијелова Сарајева” и оптуживши за то руководство Републике Српске. Нешто раније, 9. маја 1995, хрватски предсједник Фрањо Туђман био је почасни гост Москве на прослави Дана побједе, само седам дана након погрома над Србима Западне Славоније, добивши од званичне Москве Медаљу Жукова.

Треба скренути пажњу на једну нарочито занимљиву појединост о којој пише Јелена Гускова. Наиме, у јануару 1995. генерал Ратко Младић дао је подршку руском министру одбране и начелнику генералштаба руске армије у рату против чеченских терориста, нудећи чак једну јединицу Војске Републике Српске, „најбољих српских синова као гест братства и моралне подршке”.

Гускова наводи да се улога Москве није промијенила ни током 1995. Њен задатак био је да преговара, прије свега, са Србима, наговарајући их да пристану на услове које су им поставили САД и Европска унија. Запад је инсистирао на таквој улози Русије јер је ниво повјерења Срба у њу, упркос томе што је падао, још увијек био прилично висок. Стога је у новембру 1995. Јељцин послао код генерала Младића највише официре да га замоле да ослободи двојицу оборених француских пилота. Младић је био огорчен и касније је изјавио: „Колико год је ми молили да нам пружи војну помоћ и подршку, од стране Русије није било никакве реакције. И први пут је допутовала група официра, али само да моли за Француску”.

Ауторка је извела низ закључака, од којих један треба нарочито издвојити: „Односи између Русије и Запада нису били равноправни, до чега је довело то што Русија није жељела директну конфронтацију већ је тежила томе да буде примљена у породицу утицајних западних земаља. Стога у условима нестабилне ситуације у земљи њена спољна политика није оклијевала да крене за Западом како би добила економске и политичке дивиденде”. Из овога произилази и њена политика према југословенској кризи. Гускова закључује и то да се руска дипломатија на Балкану током свих година кризе одликовала недоследношћу, несавјесношћу и немарношћу која се, како тврди, граничи с криминалом. Руси нису жељели да сарађују с Милошевићем и условљавали су своје учешће у рјешавању југословенске кризе смјеном режима у Југославији, да би потом показивали симпатију према званичном Београду до те мјере да су хтјели да преговарају само с њим; ставили су свој потпис на све резолуције Савјета безбједности о поштравању санкција, а увјеравали руководство Југославије да улажу мукотрпне напоре да оне буду укинуте; увртали су руке Београду непрестано тражећи од њега уступке, а сами нису испуњавали обећања; пријетили су да неће допустити бомбардовање српских положаја у Босни и Херцеговини, али нису чинили ништа поводом тога; наступили су као гарант Дејтонског мировног споразума, а бацили су Босну и Херцеговину на милост и немилост представницима НАТО-а; жалили су се на фашистичке методе поступања према српском становништву у Хрватској, а уручили су високо државно признање хрватском предсједнику... Нешто касније, током 1999. године, Москва је осудила агресију НАТО-а на Југославију, али не само да није помогла, већ је на најгрубљи могући начин натјерала Србе да прихвате, како Гускова пише, најгоре могуће услове капитулације.

На основу свега реченог, може се закључити да књига Јелене Гускове представља веома успјешну научну обраду спољне политике Русије према југословенској кризи (1985–1991) и Југословенском рату (1991–1995). Књига је веома вриједно научно дјело и изузетно корисно штиво свима који се буду интересовали за руску политику према Балкану у годинама које су биле испуњене динамичним и трагичним догађајима. Она нуди одговоре на бројна питања, а у неким поглављима и излази из оквира задате теме, али само да би читалац имао у виду и шири контекст, у оквиру којег тема постаје још разумљивија. При свему томе, ауторка не тежи да да коначан суд, већ оставља могућност да ће нека будућа истраживања додатно појаснити поједине процесе и појаве. Истраживање академика Јелене Гускове, предочено у јасан и прегледан текст, представља веома значајан допринос историји српско-руских односа, а посебно историји Републике Српске. Пажљивим читањем књиге добија се јаснија представа о изузетно тешким околностима у којима је српски народ успио да створи Републику Српску, без озбиљније подршке свог традиционалног савезника, препуштен практично самоме себи и супротстављен западним силама које су биле у успону, што само потврђује претходна искуства и сазнања да се заиста радило о херојском добу српске историје.